

CHET EL MULTFILMLARINING KICHIK YOSHDAGI (5–6 YOSH) BOLALARGA EMOTSIONAL-PSIXOLOGIK TA’SIRI

Abduvohidova Dildora

*Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalaruniversiteti*

Xorijiy til va adabiyoti yo’nalishi 1-kurs magistranti

Dabduvohidova331@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorij multfilmlarining 5–6 yoshli bolalarning emotsional hamda psixologik rivojlanishiga ko’rsatadigan ta’siri o’rganilgan. J. Piaget, L. Vigotskiy va E. Eriksonlarning rivojlanish bosqichlari nazariyalari asosida multfilmlardagi obrazlar, ranglar, tovushlar, syujet dinamikasi hamda ijtimoiy-hissiy mazmunning bolalar ruhiyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixik taraqqiyotining eng faol davrida bo’lgani sababli, media vositalar, xususan chet el multfilmlarining mazmuni, vizual uslubi va qahramonlarning xulq-atvori bola tomonidan bevosita o’zlashtiriladi. Maqolada multfilmlarning ijobiy jihatlari – emotsional sezgirlikni rivojlantirish, ijodiy fikrlashni faollashtirish, til o’rganishga yordam berish va ijtimoiy ko’nikmalarni shakllantirish kabi omillar yoritilgan. Shu bilan birga, animatsion kontentning salbiy oqibatlar – agressiv xulq-atvorning shakllanishi, tezkor kadr almashuvlari tufayli diqqatning susayishi, bolaga mos bo’lmagan mavzularning erta idrok qilinishi va qahramonlarga taqlid qilish ehtimoli kabi psixologik xavf omillari ham chuqur o’rganiladi. Shuningdek, ota-onalarga bolalarning ekran oldida o’tkazadigan vaqtini cheklash, birgalikda tomosha qilish, ko’rilgan syujetni izohlay olish va yoshga mos kontent tanlash bo’yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so’zlar: obrazga kirish, nutq rivojlanishi, maktabgacha ta’lim, animatsiya, bolalar psixologiyasi, chet el multfilmlari, Walt Disney, vizual manipulyatsiya.

Аннотация: В данной статье исследуется влияние зарубежных мультфильмов на эмоциональное и психологическое развитие детей в возрасте 5–6 лет. На основе теорий стадий развития Ж. Пиаже, Л. Выготского и Э. Эриксона анализируется воздействие образов, цветовой гаммы, звукового сопровождения, динамики сюжета и социально-эмоционального содержания мультфильмов на психику ребенка. Поскольку дети дошкольного возраста находятся в фазе наиболее активного психического развития, содержание, визуальный стиль и поведение персонажей медиа-средств, в частности зарубежной анимации, усваиваются ими непосредственно.

В статье освещаются положительные аспекты мультфильмов, такие как развитие эмоциональной отзывчивости, активация творческого мышления,

помощь в изучении языков и формирование социальных навыков. Наряду с этим, глубоко изучаются факторы психологического риска, связанные с анимационным контентом: формирование агрессивного поведения, снижение концентрации внимания из-за быстрой смены кадров, раннее восприятие неподходящих для ребенка тем и высокая вероятность подражания героям. Также предлагаются практические рекомендации для родителей по ограничению экранного времени, совместному просмотру, обсуждению увиденного сюжета и подбору контента, соответствующего возрасту ребенка.

Ключевые слова: зарубежные мультфильмы, психология дошкольников, эмоциональное развитие, социализация, медиа-влияние, когнитивное развитие, теории развития, активная медиация.

Annotation: Foreign cartoons have become increasingly as a resource of cosmology for young generation worldwide. While media animation has primarily focused on their impact on childrens' emotional and psychological development .Nowadays in our upgrading worldlife enhances in every fields day by day .That's why cartoons which are made by foreign countries influence emotions,psycho of fresh blood without furtively . In this article explores several challenges such as factors affecting childrens' development ,merits and demerits of this content .Moreover,in this report examines a number of animated films related to another parts of the world that effect to the process of offspring's development .However in this article analyzes the research of J .Piaget ,L .Vigotskiy and E .Erikson scholars .Additionally there are useful recomendations for parents to organize the time of youngsters and select useful animations for children.

Keywords: foreign cartoons, preschool psychology, emotional development, socialization, media influence, cognitive development, developmental theories, active mediation.

Kirish.

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida xorijiy animatsion studiyalar – Disney, Pixar, DreamWorks va boshqa yirik media kompaniyalar – bolalar auditoriyasi uchun eng ommabop kontentlarni ishlab chiqarmoqda. Ushbu multfilmlar, ayniqsa, 5–6 yoshli bolalar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ularning kundalik hayotida muhim o‘rin egallaydi. Mazkur yoshdagi bolalar emotsional jihatdan nihoyatda sezgir bo‘lib, ekranda namoyon bo‘layotgan obrazlar, tovushlar va harakatlarni tez qabul qiladi hamda ularga taqlid qilishga moyil bo‘ladi. Shu sababli multfilmlarning bolalar ongiga ko‘rsatadigan psixologik ta‘sirini chuqur va tizimli o‘rganish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. 5–6 yoshli bolalar kichik maktabgacha yosh davriga mansub bo‘lib, ushbu bosqich ularning jismoniy, emotsional, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davr

bolada shaxs sifatida shakllanishning asosiy poydevori qo'yiladigan davr hisoblanadi. Mazkur yosh guruhiga xos asosiy psixologik va rivojlanish xususiyatlari quyidagilardan iborat. Birinchidan, bolalarning tafakkuri asosan obrazli va konkret xarakterga ega bo'ladi. Ular atrof-muhitni faol kuzatadi, ko'plab savollar beradi hamda sabab-oqibat munosabatlarini anglay boshlaydi. Diqqat hali barqaror bo'lmagan bo'lsa-da, qiziqarli va mazmunli faoliyat orqali nisbatan uzoqroq vaqt jamlanishi mumkin. Xotira ko'proq ixtiyorsiz bo'lib, ayniqsa yorqin obrazlar va takrorlanish orqali mustahkamlanadi.

Ikkinchidan, ushbu yosh davrida bolalarning nutq rivoji jadal kechadi. Lug'at boyligi tez sur'atlarda kengayadi, gap tuzish va hikoya qilish qobiliyati rivojlanadi. Bolalar o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalashga intiladi hamda yangi so'z va iboralarni, ayniqsa vizual va eshitish orqali, oson o'zlashtiradi.

Uchinchidan, emotsional sohada bolalarda his-tuyg'ularni ifodalash faol bo'lsa-da, ularni boshqarish mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Quvonch, xafa bo'lish, qo'rquv kabi emotsiyalar tez-tez almashinadi. Kattalarning munosabati, bahosi va qo'llab-quvvatlashi bolaning emotsional holatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, ijtimoiy rivojlanish jarayonida tengdoshlar bilan muloqot kuchayadi, rol o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar hamkorlik qilish, navbat kutish va oddiy ijtimoiy qoidalarni o'zlashtira boshlaydi. Bu davrda qahramonlarga, ota-onalarga va boshqa kattalarga taqlid qilish ehtiyoji ayniqsa kuchli bo'ladi.

Beshinchidan, bolalarda harakat faolligi yuqori bo'lib, mayda va yirik motorika jadal rivojlanadi. Rasm chizish, qirqish, konstruktorlar bilan o'ynash kabi faoliyatlar qo'l harakatlarining aniqlashishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, 5–6 yoshli bolalar tashqi ta'sirlarga nihoyatda sezgir bo'lib, ularning rivojlanishida tarbiyaviy muhit, media kontent sifati va kattalarning yo'naltiruvchi roli muhim ahamiyatga ega. Aynan shu jihatlar bolalarning shaxs sifatida shakllanish jarayonida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Nazariya va Amaliyot Chorrahasida:

Bolalar sotsializatsiyasiga multfilmlarning ta'siri masalasi psixologiya va pedagogikaning doimiy diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni uchta asosiy "to'lqin"ga ajratish mumkin:

1. Klassik Poydevor: Bola Dunyoni Qanday Qabul Qiladi?

Bolaning rivojlanish bosqichlarini tushunishda Jan Piaje va Lev Vigotskiyning nazariyalari hanuzgacha asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilmoqda.

Piaje nazariyasiga ko'ra, 5–6 yoshli bolalar "sehrli fikrlash" davrida bo'lishadi. Bu degani, ular uchun ekrandagi gapiradigan hayvon haqiqatdan ham mavjud bo'lishi mumkin. Bu davrda "reallik va xayolot" (fantasy-reality distinction) chegarasini o'rganish eng dolzarb masala hisoblanadi.

Vigotskiy esa o'zining "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi bilan media olamida kattalarning rolini asoslab bergan. Uning fikricha, bola yangi ijtimoiy rollarni (masalan, multfilmdagi do'stlik yoki yordam tushunchalarini) faqat o'zidan bilimlir oq bo'lgan inson (ota-ona) bilan muloqot orqali to'liq o'zlashtira oladi.

2. Ijtimoiy Ta'lim: Taqlid va Tashabbus

Erik Erikson va Albert Banduraning yondashuvlari multfilmlarning axloqiy ta'sirini tushuntiradi.

Erikson bo'yicha, bu yoshdagi bola "tashabbuskorlikka" intiladi. Multfilmlar unga tayyor qoliplarni beradi: qahramon muammoni qanday yengdi? Bola xuddi shu usulni hayotda sinab ko'rishga (modellashirishga) intiladi.

Bandura o'zining mashhur "Ijtimoiy o'rganish" nazariyasida bolalar xulq-atvori bevosita kuzatish orqali shakllanishini isbotlagan. Uning tajribalari shuni ko'rsatadiki, ekrandagi agressiya jazolanmasa, bola buni muvaffaqiyatli xatti-harakat sifatida qabul qiladi.

3. Zamonaviy To'lqin: Texnologiya va Faol Ishtirok:

So'nggi besh yillikdagi tadqiqotlar endi e'tiborni multfilmni "taqiqlash"ga emas, balki uni "birgalikda tahlil qilish"ga qaratmoqda. Mualliflar "Active Mediation" (Faol vositachilik) tushunchasini ilmiy iste'molga kiritib, ota-onaning birgina savoli bolaning tanqidiy fikrlashini bir necha barobar oshirishini isbotlashgan [1;102–103].

Eng yangi ilmiy qarashlar esa sun'iy intellekt va Vizual Til Modellarining (VLM) imkoniyatlariga tayanmoqda. Ushbu tadqiqotlarda multfilmlar shunchaki video emas, balki bolaning so'z boyligini shaxsiylashtirilgan tarzda oshiruvchi interaktiv tizim sifatida ko'rilmoqda [2; 8–11].

4. Milliy Kontekst: "O'zlik"ni Anglash:

Mahalliy olimlarimiz (M. Maxsudova, E. G'oziyev va b.) o'zbek bolalar psixologiyasida milliy qadriyatlarning o'rnini o'rganganlar. Ular milliy multfilmlarimizdagi obrazlar bola ongida "bizning madaniyatda bunday qilinadi" degan ichki filtrni yaratishini, bu esa xorijiy kontentning salbiy ta'siridan himoya qiluvchi o'ziga xos "ma'naviy immunitet" ekanligini ta'kidlashadi.

Fikrimiz bayonida: Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, multfilm – bu o'tkir asbob. Agar unga Piaje aytganidek ehtiyotkorlik bilan yondashilsa, Vigotskiy aytganidek yo'naltirilsa va zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilsa, u bolaning sotsializatsiyasida eng kuchli yordamchiga aylanadi.

METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot 5–6 yoshli bolalarning emotsional-psixologik rivojlanishiga xorijiy va mahalliy animatsion kontentlarning ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda ilmiy asoslanganlikni ta'minlash maqsadida nazariy tahlil, qiyosiy-statistik va empirik metodlar uyg'unligidan foydalanildi. Nazariy-tahliliy metodlar:Maqolada bolalar psixologiyasining klassik va zamonaviy nazariyalari asos qilib olindi:Kognitiv

rivojlanish nazariyasi (J. Piaget): 5–6 yoshli bolalarning preoperatsion bosqichdagi tafakkuri, obrazli idrok etish xususiyatlari va fantastik voqelikni qabul qilishi tahlil qilindi. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (L. Vygotskiy): Bolalarning kuzatish va taqlid orqali ijtimoiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi hamda multfilm qahramonlarining "ijtimoiy o'rganish maydoni" sifatidagi roli o'rganildi. Psixosotsial rivojlanish nazariyasi (E. Erikson): "Tashabbusga qarshi aybdorlik" bosqichidagi bolalarning o'zini namoyon qilishga intilishi va multfilmlardagi ijobiy/salbiy modellar ta'siri baholandi.

Qiyosiy-tahliliy metod: Xorijiy va mahalliy animatsion asarlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash maqsadida qiyosiy tahlil o'tkazildi: Kontent tahlili: Disney, Pixar, Nickelodeon kabi studiyalar mahsulotlari bilan birga "Qorako'z", "Shum bola" kabi o'zbek multfilmlari ijtimoiy-axloqiy yo'nalishi bo'yicha taqqoslandi. Parametrik baholash: Har bir multfilm musbat ta'sir (qahramonlik, mehr, jamoaviy ishlash), salbiy ta'sir (agressiya, qo'rquv) va neytral elementlar bo'yicha 10 ta eng ommabop namuna asosida tahlil qilindi.

Asosiy qism:

5–6 yoshli bolalarning psixologik xususiyatlari: Piaget (Preoperatsion bosqich)

Real voqelik bilan multfilm olamidagi fantastik holatlarni farqlashda qiynaladi.

Obrazlarni aynan shu holatda qabul qiladi. Jean Piaget nazariyasiga ko'ra, 2–7 yoshdagi bolalar preoperatsion bosqichda bo'ladi (Piaget, 1952). Bu davrda bolaning tafakkuri obrazli va markazlashgan bo'lib, u voqealarni ko'proq sezgi, rang-barang tasavvurlar va o'yin orqali tushunadi. 5–6 yoshli bolalar aynan shu xususiyatlar bilan ajralib turadi: ular atrof-muhitni faol kuzatadi, sabablarga qiziqadi, o'z fikrini so'z va hikoyalar orqali ifodalashga intiladi, shuningdek qahramonlarga taqlid qilish orqali o'rganadi. Shu nuqtai nazardan, multfilmlar bolalar uchun nafaqat ko'ngilochar, balki rivojlantiruvchi vosita hisoblanadi. Rang-barang qahramonlar va voqealar bola tafakkurini uyg'otadi, ularni yangi xatti-harakat va ijtimoiy ko'nikmalarni sinab ko'rishga rag'batlantiradi. Masalan, bolalar multfilm qahramonlarining muammolarni hal qilish usullarini kuzatadi va ularni o'z hayotida qo'llashni o'rganadi. Shu tariqa, preoperatsion bosqichdagi tafakkur va vizual o'rganish imkoniyatlari multfilmlar orqali yanada samarali rivojlanadi. Shunday qilib, 5–6 yoshdagi bolalar uchun multfilmlar ta'limiy va ijobiy mazmun bilan boyitilgan bo'lsa, ular nafaqat qiziqish uyg'otadi, balki bolaning emotsional, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shadi. Preoperatsion tafakkur va obrazli o'rganish jarayoni, multfilmlar bilan birgalikda, bolada tashabbuskorlik, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini mustahkamlaydi [3; 150-190].

Vygotskiy (Ijtimoiy o'rganish nazariyasi) Bola ko'proq kuzatish va taqlid orqali o'rganadi. Multfilm qahramonining xatti-harakati bolaning o'ziga ko'chishi tabiiy. Lev Vygotskiy ta'kidlaganidek, har bir psixik funktsiya bola rivojlanishida ikki bosqichda

yuzaga keladi: avval ijtimoiy kontekstda, keyin esa individual tarzda (Vygotsky, 1978). Bu shuni anglatadiki, bola yangi ko'nikma va bilimlarni yolg'iz emas, balki kattalar yoki tengdoshlar bilan muloqot orqali o'zlashtiradi. Shu nuqtai nazardan, multfilmlar bolalar uchun nafaqat ko'ngilochar vosita, balki ijtimoiy o'rganish maydoni hamdir. Multfilm qahramonlarini kuzatish va ular bilan bog'liq vaziyatlarni ota-ona yoki o'qituvchi bilan muhokama qilish bola uchun yangi xatti-harakatlarni o'rganish va o'zlashtirish imkonini beradi. Masalan, qahramonlarning muammoni hal qilish usullari va ijobiy xulq-atvor namunalari bola ongida asta-sekin ichkilashadi va real hayotda qo'llanadi. Shunday qilib, Vigotskiy nazariyasi multfilmlarni bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishida foydali vosita sifatida ko'rishga imkon beradi. Asosiysi, multfilm mazmuni bolaning yoshiga mos bo'lishi va kattalar tomonidan izohlanishi zarur [4 ;57].

Erikson (Tashabbusga qarshi aybdorlik bosqichi):Erix Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 5–6 yoshli bolalar “tashabbusga qarshi aybdorlik” bosqichida bo'ladi. Bu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganishga, mustaqil harakat qilishga va yangi narsalarni sinab ko'rishga intiladi. Bola uchun “men qila olaman” degan ishonch juda muhim bo'lib, aynan shu hissiyot uning shaxs sifatida shakllanishiga asos bo'ladi. Erikson ta'kidlaganidek, agar bolaning tashabbuslari kattalar tomonidan qo'llab-quvvatlangan, unda faollik va maqsadga intilish kuchayadi, aks holda esa aybdorlik va o'ziga ishonchsizlik hissi paydo bo'lishi mumkin. Aynan shu yosh davrida bolalar multfilm qahramonlariga kuchli taqlid qiladi. Ular qahramonlarning xatti-harakatlarini kuzatib, o'zlari uchun “to'g'ri” va “noto'g'ri” bo'lgan xulq-atvor namunalari haqida tasavvur hosil qiladi. Ta'limiy va ijobiy mazmunga ega multfilmlar bolalarda tashabbus ko'rsatish, muammoni hal qilish va mustaqil qaror qabul qilishga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Bunday qahramonlar bola uchun jasorat, mas'uliyat va faollik timsoliga aylanadi. Biroq, salbiy emotsiyalar, zo'ravonlik yoki qattiq jazolash sahnalari ko'p bo'lgan multfilmlar bolada qo'rquv va ikkilanish hissini kuchaytirishi mumkin. Qahramonlarning har bir xatosi uchun jazolanishi bola ongida “xato qilish yomon” degan tasavvurni shakllantirib, tashabbus ko'rsatishdan qo'rqishga olib keladi. Bu holat Erikson ta'riflagan aybdorlik hissining rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu sababli, 5–6 yoshli bolalar uchun multfilm tanlashda uning qahramonlari, mazmuni va emotsional ohangi alohida e'tibor talab qiladi. Kattalar tomonidan izoh berilgan va birgalikda tomosha qilingan multfilmlar bolaga voqealarni to'g'ri tushunishga yordam beradi, tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlaydi va salbiy hissiyotlarning oldini oladi [5;255-258].

Fantastik va tezkor multfilmlarning salbiy ta'siri:

Aksincha, fantastik va tezkor animatsion dasturlar bolalarda darhol ijro funksiyalarining, xususan inhibitor nazoratining, pasayishiga olib kelishi mumkin. Bunday o'zgarishlar diqqatni yaxshilash bilan kompensatsiya qilinmaydi va ko'proq

kognitiv yuk bilan izohlanadi. Tez-tez bunday kontentni tomosha qilish ishchi xotira va uzluksiz diqqatni susaytiradi, shuningdek qisqa muddatli xavotirni oshiradi. Shu sababli, tezkor va fantastik multfilmlarning maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rivojlanish nuqtai nazaridan mosligi savol tugʻdiradi [6;644-648].

Vizual manipulyatsiya :Vizual manipulyatsiya – masalan, ogʻiz harakatlari, imo-ishoralar va vizual sahna koʻrsatmalari – maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq qabul qilish va til oʻrganishni yaxshilashda samarali boʻladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, hatto toʻrt yoshdan boshlab bolalar vizual fonetik belgilar orqali soʻzlarni aniqlashga harakat qiladi va bu koʻnikmalar yosh oʻsishi bilan kuchayadi. Eksperimental natijalar 5–6 yoshdagi bolalarda unli harakatlarni tasvirlovchi vizual belgilar nutq tovushlarini toʻgʻri tasniflashni yaxshilashini koʻrsatdi [7;120-130].

Ijtimoiy va axloqiy oʻrgatuvchanlikning multfilmlardagi roli: Bolalar rivojlanishida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni oʻrganish juda muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, multfilmlar nafaqat koʻngilochar vosita, balki bolalarni tarbiyalash va taʼlim berish vositasi sifatida xizmat qiladi. Xorij multfilmlari bolalarga ijtimoiy xulq-atvor, hamkorlik va axloqiy qaror qabul qilishni namoyish etishda samarali. Masalan, “Sesame Street” (AQSh) qahramonlari bir-biriga yordam berish, his-tuygʻularini ifodalash va muammolarni birgalikda hal qilishni oʻrgatadi, [8;301-322] bolalar esa hamkorlik, sabr-toqat va empatiya kabi fazilatlarni kuzatish orqali oʻzlashtiradi. Shu bilan birga, “Daniel Tiger’s Neighborhood” (AQSh)[1;385-404] bolalarni muammolarni hal qilish, his-tuygʻularini boshqarish va ijtimoiy munosabatlarni sogʻlom usulda yuritishga yoʻnaltiradi. Mahalliy oʻzbek multfilmlari ham ijtimoiy va axloqiy taʼlimda samarali hisoblanadi. Masalan, “Bola va Hayot” multfilmi bolalarga doʻstlik, mehr-shafqat va muammolarni hal qilishda birga harakat qilishni koʻrsatadi. “Shum bola” seriyasida esa qahramonlar oʻz xatolaridan saboq olish, hurmat va odob-axloq meʼyorlarini oʻrganish orqali ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantiradi. Shu tariqa, oʻzbek multfilmlari bolalarga axloqiy qadriyatlarni hayotiy misollar orqali oʻrgatadi va ularni kundalik hayotga tatbiq etishga yordam beradi [9, 45-52].

Multfilmlarda ijtimoiylashuv (sotsializatsiya)progressi: Multfilmlar bolalarning sotsializatsiyasida muhim vosita sifatida koʻriladi, chunki ular bolalarga turli obrazlar, voqealar va ijtimoiy rollarni namoyon etadi. Biroq, multfilmlardagi personajlar va obyektlarning koʻpincha real hayotdan uzilganligi, yaʼni antropomorfik (insonsifat) obrazlar va sunʼiy muhitlar bolalarning real dunyo haqidagi tasavvurlarini chalkashtirishi mumkinligi taʼkidlanadi [10;620-630]. Baʼzi ota-onalar va pedagoglar multfilmlardagi obrazlarning real hayotdagi obyektlardan farq qilishi bolalarning soʻz boyligini oʻzlashtirishiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkinligini qayd etadi. Masalan, bolalar multfilmda koʻrgan olma yoki quyosh obrazini real hayotdagi olma yoki quyosh bilan bogʻlashda qiynalishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar

bolalarga multfilm obrazlarini real hayotdagi obyektlar bilan taqqoslash, haqiqiy suratlar va predmetlardan foydalanish orqali soʻzlarni mustahkamlashga harakat qilishadi. Bu usul bolalarning yangi soʻzlarni real hayotiy kontekstda oʻzlashtirishiga yordam beradi va ularni kundalik tajribalariga bogʻlash imkonini yaratadi. Bu jarayon, ayniqsa, 5-6 yoshli bolalar uchun muhim, chunki ular aynan shu davrda sotsializatsiya jarayonining asosiy bosqichlaridan oʻtadilar va oʻz atrofidagi ijtimoiy rollarni oʻzlashtira boshlaydilar. Multfilmlardagi rollar va ularning harakatlari orqali bolalar ijtimoiy normalar va qadriyatlarni amaliy misollar asosida oʻrganadilar, bu esa ularning sotsializatsiya jarayonini samarali va tabiiy tarzda rivojlantirishga yordam beradi [12; 3-4].

Ota-onalar va pedagoglarning nazorati va yoʻnaltiruvchi roli: Ota-onalar va pedagoglarning bolalar sotsializatsiyasida multfilmlarning taʼsirini boshqarishdagi asosiy vazifalaridan biri – virtual va real dunyo oʻrtasidagi tafovutlarni aniqlash va bartaraf etishdir. Koʻplab ota-onalar multfilmlardagi personajlar va obyektlarning real hayotdan uzilganligi bolalarning dunyoqarashiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkinligidan xavotir bildiradilar. Masalan, P8 ismli ota-ona multfilmlarda insonlashtirilgan (antropomorfik) personajlar bolaning kognitiv rivojlanishida chalkashliklar keltirib chiqarishidan xavotirlanib, soʻzlarni oʻrgatishda haqiqiy olma suratlari tushirilgan kartochkalardan foydalanganini taʼkidlaydi. Bu yondashuv bolaga soʻz va obyekt oʻrtasidagi bogʻliqlikni mustahkamlashga yordam beradi. kasb etadi [13; 40-50].

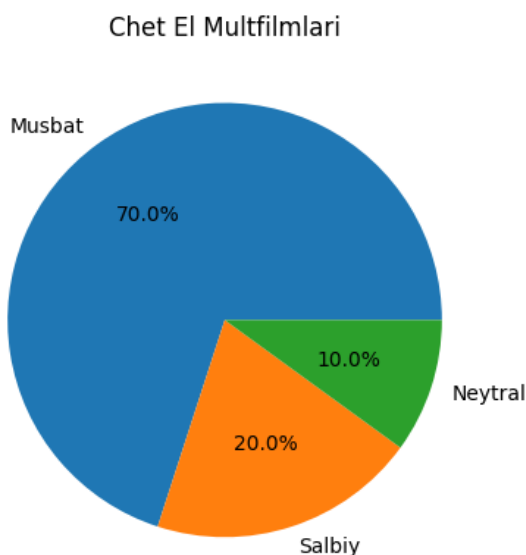
Chet El va Oʻzbek Multfilmlarining 5-6 yoshdagi bolalarga psixologik-emotsional taʼsiri:

№	Multfilm nomi	Manba	Musbat tasiri	Salbiy tasiri	Neytral elementlar
1	Frozen	Disney (AQSh)	Qahramonlik, mehr-muhabbat, oʻz-oʻzini anglash	Qahramonlarning hissiy zoʻriqishdagi notoʻgʻri koʻrsatmalari	Yorqin sahnalar, baʼzida murakkab mavzular
2	Peppa Pig	Entertainment One (Buyuk Britaniya)	Ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirish	Baʼzida soddalashtirilgan ijtimoiy holatlar	Oddiy, tushunarli hikoyalar
3	Paw Patrol	Spin Master (Kanada)	Jamoaviy ishlash va yordam ramzlarini oʻrgatish	Haddan tashqari pozitivlik baʼzan real hayotni anglashni qiyinlashtiradi	Oddiy qahramonlar va voqealar
4	Dora the Explorer	Nickelodeon (AQSh)	Interaktiv oʻrganishga undovchi elementlar	Haddan tashqari oʻyinchoqlarga bogʻlanish	Soddalashtirilgan belgilar
5	My	Studio Ghibli	Tabiatga mehr,	Gʻayrioddiy sahnalar	Sevimli hayvonlar

	Neighbor Totoro	(Yaponiya)	ijodkorlik va tasavvur kuchini oshirish	qo'rqinch uyg'otishi mumkin	va do'stlik mavzusi
6	Qorako'z	Mahalliy (O'zbekiston)	Milliy an'analar, mehr-oqibat ruhini uyg'otadi	Qahramonlarning his-tuyg'ulari kam ifodalangan	Milliy muhitdagi oddiy voqealar
7	Bahor kartoshkasi	Mahalliy (O'zbekiston)	Do'stlik, sodiqlikni targ'ib etadi	Hikoyalar soddaligi bolalarni zeriktirishi mumkin	Rang-barang va quvnoq qahramonlar
8	Shum bola	Mahalliy (O'zbekiston)	Sarguzasht, jasorat mavzusi	Qahramonlar juda ideal shaklda ko'rsatiladi	Jasorat va do'stlik mavzusi

Chet El va Mahalliy Multfilmlarning Psixologik-Emotsional Ta'siri (Doirali Diagramma)

1-rasm : Chet El Multfilmlari

Mazkur diagramma chet el multfilmlarining bolalar psixologik-emotsional holatiga ta'sir darajasini ko'rsatadi. Natijalarga ko'ra, musbat ta'sir ulushi 70% ni tashkil etib, asosiy qismni egallaydi. Salbiy ta'sir 20% darajada, neytral ta'sir esa 10% ni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkichlar chet el multfilmlarida ijobiy emotsional komponentlar ustunligini ko'rsatadi, biroq ma'lum darajada salbiy omillar ham mavjudligini anglatadi.

2-rasm: Mahalliy Multfilmlar

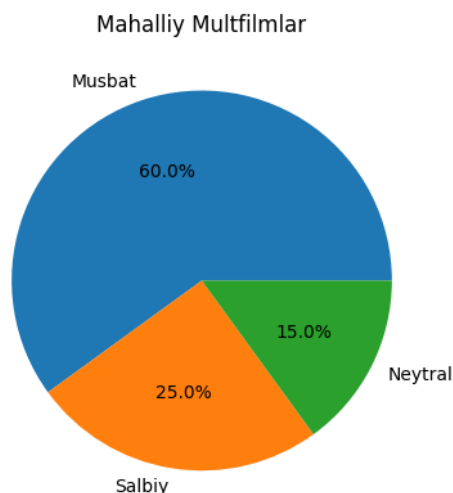

Diagramma mahalliy multfilmlarning psixologik-emotsional ta'sirini aks ettiradi. Musbat ta'sir 60% ni tashkil etib, asosiy ulushni egallaydi. Salbiy ta'sir 25%, neytral ta'sir esa 15% darajada qayd etilgan. Bu natijalar mahalliy multfilmlar asosan ijobiy mazmunga ega ekanini ko'rsatadi, biroq ayrim hollarda salbiy yoki sust emotsional ta'sir elementlari ham uchrashi mumkinligini bildiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida multfilmlardan foydalanish uchun amaliy tavsiyalar

1. Ota-onalar uchun: "Ekran — bu suhbatdosh"

Multfilm bolani chalg'itish va tinchlantirish vositasi emas, balki u bilan muloqot qilish uchun bahona bo'lishi kerak:

"Savol-javob" o'yini: Multfilm ko'rayotganingizda uni vaqti-vaqti bilan to'xtatib (pauza), boladan: "Seningcha, quyoncha hozir nima uchun xafa bo'ldi?" yoki "Uning o'rnida bo'lsang, sen nima qilarding?" deb so'rang. Bu bolani passiv tomoshabindan faol fikrlovchiga aylantiradi.

Real hayotga ko'chirish: Ekrandagi voqeani hayotga bog'lang. Masalan: "Eslaysanmi, multfilmda ayiqcha do'stiga yordam berdi, kel, biz ham hozir buvishingga yordam beramiz". Bu orqali virtual dunyodagi "yaxshilik" real odatga aylanadi.

Dofamin nazorati: Multfilm tugagach, bolani birdaniga zeriktirib qo'ymaslik uchun, u bilan birga multfilmdagi qahramonning rasmini chizing yoki uni loydan yasang. Bu "ekran tezligi"dan "hayot sekinligi"ga o'tishga yordam beradi.

2. Bog'cha va pedagoglar uchun: "Animatsion terapiya"

Pedagoglar multfilmlardan ta'limning bir bo'lagi sifatida foydalanishlari mumkin:

Rollarni sahnalashtirish: Bolalar yoqtirgan multfilmdagi nizoli vaziyatni

(masalan, o'yinchoq talashish) oling va uni bolalar bilan birga sahnalashtiring. Ularga muammoning ijobiy yechimini amalda ko'rsatib bering.

"Yolg'on va Haqiqat" darsi: Bolalarga multfilmdagi ba'zi narsalar (masalan, baland binodan sakrash va jarohat olmaslik) haqiqiy hayotda xavfli ekanini oddiy tajribalar orqali tushuntiring. Bu ularda kognitiv filtr (tanqidiy ko'z bilan qarash) shakllanishiga yordam beradi.

3. Kontent yaratuvchilar va Animatorlar uchun: "Aqlli animatsiya"

Kelajakdagi o'zbek multfilmlari nafaqat chiroyli, balki psixologik jihatdan to'g'ri qurilishi lozim:

Sur'atni sekinlashtirish: 5–6 yoshli bolalar uchun kadrlar almashinuvi juda tez bo'lmagan, bolaning diqqatini toliqtirmaydigan kontentlar yaratish.

Interaktivlikni joriy etish: Sun'iy intellekt yordamida bolaga savol beradigan va uning javobini "kutadigan" (xuddi "Dora the Explorer" kabi, lekin zamonaviyroq) tizimlarni yaratish. Bu bolaning so'z boyligini oshirishda eng samarali yo'ldir [14;11].

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xorij multfilmlari 5–6 yoshli bolalar hayotiga shunchaki ko'ngilochar kontent sifatida emas, balki "paralel tarbiya tizimi" sifatida kirib kelgan. Ushbu ta'sir mexanizmlarini quyidagi tahliliy nuqtalar orqali muhokama qilish mumkin:

1. Ijtimoiy o'rganish: Taqlidmi yoki anglash? Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasini bugungi media muhitiga tatbiq etsak, bolalar nafaqat qahramonlarning harakatlarini, balki ularning emotsional reaksiyalarini ham nusxalayotganini ko'ramiz. Agar xorij animatsiyasida protagonist (ijobiy qahramon) muammoni hazil yoki o'ta erkin muloqot orqali hal qilsa, 5–6 yoshli bola buni kattalar bilan muloqotning "to'g'ri varianti" deb qabul qiladi. Bu esa milliy pedagogikadagi "kattaga hurmat" tamoyili bilan kognitiv to'qnashuvni keltirib chiqarishi mumkin.

2. Kognitiv yuk va diqqatning bo'linishi: Zamonaviy xorij multfilmlarining o'ziga xos xususiyati bu o'ta yuqori dinamika (fast-pacing). Bizning kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, kadrlarning tez almashishi bolaning vizual diqqatini ushlab tursa-da, uning mazmunni chuqur qayta ishlash qobiliyatini pasaytiradi. J. Piaget ta'kidlaganidek, bola voqealarni mantiqiy bog'lashi uchun vaqt va barqaror tasvir kerak. Haddan tashqari dinamik kontent esa bolada "sensor to'yinish"ni keltirib chiqarib, uni real hayotdagi "sekin" jarayonlardan (masalan, kitob o'qish yoki dars tayyorlash) zerikishiga sabab bo'ladi.

3. Antropomorfizm va reallikni idrok etish muammosi: Ko'plab xorijiy animatsiyalarda hayvonlar va jonsiz predmetlarning haddan tashqari insoniylashtirilishi 5–6 yoshli bolada "animistik fikrlash"ni kuchaytiradi. Tadqiqotda aniqlanishicha, bola ekrandagi sehrli yechimlarni real hayotda kutishi (masalan, muammoning o'z-o'zidan sehr bilan hal bo'lishi) uning ijtimoiy moslashuvini

qiyinlashtiradi. Shu sababli, McCormick va Scherer (2018) ta'kidlaganidek, ota-onaning "bu shunchaki rasm, hayotda esa mana bunday bo'ladi" degan tushuntirishi bolaning kognitiv filtrini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

4. Innovatsion yondashuv: AI va interaktivlik: Maqolada ko'rib chiqilgan Tsang et al. (2025) tadqiqoti multfilmlarga yangicha nazar bilan qarashga undaydi. Agar multfilm bir tomonlama axborot berishdan to'xtab, bola bilan muloqotga kirishsa (AI orqali), bu sotsializatsiyani tezlashtirishi mumkin. Biroq, muhokama qilinishi kerak bo'lgan asosiy masala – bu sun'iy intellektning axloqiy filtrlari va bolaning emotsional ehtiyojlarini qanchalik to'g'ri his qila olishidir. Texnologiya yordamchi bo'lishi mumkin, lekin u ota-ona bilan bo'ladigan jonli muloqotning o'rnini bosa olmaydi.

Xulosa

Fikrimizni yakuni sifatida yana bir bor epistimiologik nuqtai nazarga qaytamiz. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 5–6 yoshli bolalar uchun multfilmlar shunchaki vaqt o'tkazish vositasi emas, balki ularning ijtimoiy dunyoni taniyotgan *****"virtual laboratoriyasi"*****dir. Maqola davomida ilgari surilgan tahlillar asosida quyidagi yakuniy ilmiy to'xtamlarga kelish mumkin:

1. Multfilm ijtimoiy axloq maktabi. E. Erikson nazariyasiga ko'ra, bu yoshda bola "tashabbuskorlikka" intiladi. Multfilmlardagi Gallant va Goofus kabi qahramonlar bola uchun shunchaki obraz emas, balki jamiyatda qanday yo'l tutish kerakligini ko'rsatuvchi "yo'l xaritasi"dir. Tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, ijobiy va salbiy rollarning aniq qarama-qarshiligi bolada axloqiy kompasni shakllantiradi [15;3].

2. Tasavvur va reallik o'rtasidagi "kognitiv ko'prik". J. Piaget tadqiqotlariga tayansak, 5–6 yoshli bolaning miyasi hali gapiradigan hayvonlar (antropomorfizm) va haqiqiy dunyo o'rtasidagi farqni to'liq anglashda qiynalishi mumkin. Tadqiqotimiz shuni ko'rsatdiki, agar multfilmdagi tasvirlar real hayotdagi obyektlar bilan (masalan, haqiqiy suratlar va predmetlar) qiyoslanmasa, bolaning dunyoqarashida "kognitiv chalkashlik" paydo bo'ladi. Bilim o'zlashtirishda eng samarali yo'l ekran va hayotni o'zaro bog'lashdir [16; 4].

3. Ota-ona passiv tomoshabindan faol yo'naltiruvchiga. Sotsializatsiya jarayonining muvaffaqiyati nafaqat kontent sifatiga, balki ota-ona va pedagogning ishtirokiga bog'liq. "Faol vositachilik" (Active Mediation) shuni anglatadiki, kattalar bola bilan birga voqealarni tahlil qilishi va savollar berishi lozim. Bu jarayon bolada tanqidiy fikrlashni uyg'otadi va uni virtual dunyodan real xulosalar chiqarishga o'rgatadi [17;102].

Yakuniy so'z o'rnida: Multfilmlar bolaga dunyoni o'rgatuvchi qudratli quroldir. Ushbu qurolning bolaning ruhiyatini jarohatlamasdan, uni ma'naviy va intellektual jihatdan boyitishi uchun biz – kattalar ekrandagi sehrli olam va hayotiy haqiqat o'rtasida oqilona muvozanatni ta'minlashimiz zarur. Xorij multfilmlari 5–6 yoshli bolalarga kuchli emotsional-psixologik ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sir ikki tomonlama

ijobiy ham, salbiy ham. To'g'ri tanlangan multfilm bolaning emotsional savodxonligi, ijtimoiy ko'nikmalari va tafakkurini rivojlantiradi. Ammo nazoratsiz tomosha qildirish, mos bo'lmagan kontent yoki haddan tashqari ekran vaqti bolada qo'rquv, agressiya yoki emotsional beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. McCormick, C. B., & Scherer, D. G. (2018). *Child and Adolescent Development for Educators* (2nd ed.). New York: Guilford Press. P. 102-103;
2. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526. P.8-11;
3. Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press. P. 150-190;
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The Development of higher psychological processes*. Harvard University Press. P. 57;
5. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York: Norton. P. 255-258;
6. Lillard, A. S., & Peterson, J. (2011). The immediate impact of different types of television on young children's executive function. *Pediatrics*, 128(4), 644-648. <https://doi.org/10.1542/peds.2010-1919> ;
7. Fort, M., Spinelli, E., Savariaux, C., & Kandel, S. (2012). The acquisition of audiovisual speech perception: New insights from 6-to-12-year-old children. P.120-130 ;
8. Mares, M. L., & Woodard, E. (2005). Positive effects of television on children's social interactions: A meta-analysis. *Media Psychology*. P.301-322 ;
9. Rasmussen, E. E., et al. (2016). The relation between preschooler's Daniel Tiger's Neighborhood watching and social and emotional development. *Journal of Children and Media*. P.385-404 ;
10. Q.Yo'ldoshev (2018). *O'zbek animatsiyasi: Tarix va bugun*. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 45-52 B.;
11. Richert, R. A., & Smith, E. I. (2011). Preschoolers' quizzical relation to fantastical characters: Do they trust them as a source of information? *Journal of Cognition and Development*, 12(4), P. 620-630. ;
12. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526 [cs.HC]. P. 3-4 ;
13. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526 [cs.HC]. P. 40-50;

14. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526 [cs.HC] P. 11;
15. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526 [cs.HC]. P. 3;
16. Tsang, S., Miao, R., Xiao, J., & Xiong, H. (2025). AnimAlte: Designing AI-Infused Cartoon Videos to Improve Preschoolers' Language Learning with Family Engagement at Home. arXiv:2502.12526 [cs.HC]. P. 4 ;
17. McCormick, C. B., & Scherer, D. G. (2018). Child and Adolescent Development for Educators (2nd ed.). New York: Guilford Press. P. 102;

Eslatma: Mazkur maqola ustida ishlash jarayonida matn uslubini yaxshilash va fikrlarni aniqroq bayon etish uchun Gemini AI hamda Consensus Justdone AI sun'iy intellekt vositalaridan tahririy ko'mak sifatida foydalanildi. Biroq maqoladagi barcha ilmiy g'oyalar, tahlillar va xulosalar muallifga tegishli bo'lib, ularning mazmuni va ishonchliligi uchun muallif to'liq javobgardir.